

Interview: dr. Iva Fattorini

Čast nam je predstaviti dr. Ivu Fattorini, liječnicu, dermatologinju i međunarodno prepoznatu stručnjakinju u području globalnog zdravlja, čiji se profesionalni rad sustavno razvija na sjecištu medicine, kreativnih praksi i zdravstvenih sustava.

Dr. Fattorini je diplomirala medicinu na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je stekla i titulu doktora medicine (MD, Msc), kao i magisterij znanosti. Dodatni magisterij iz prirodnih znanosti stekla je na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu, Iva se klinički dodatno usavršava kroz fellowship iz dermatologije na Sveučilištu Harvard. Posebno značajno formativno iskustvo u njezinu profesionalnom razvoju predstavlja magisterij iz područja globalnog zdravstvenog liderstva sa Sveučilišta u Oxfordu, koji je 2025. godine završila s posebnim zaslugama disertacijom posvećenom razumijevanju socijalnog upućivanja (social prescribing). Upravo je ova edukacija snažno usmjerila njezin rad prema razvoju i implementaciji integrativnih modela koji povezuju umjetnost, kreativnost i zdravlje na razini zdravstvenih sustava.

Dr. Fattorini je utemeljiteljica i direktorica Instituta za zdravlje i umjetnost te članica znanstvenog odbora Međunarodnog društva za umjetnost i medicinu (International Society for Arts and Medicine, ISfAM).

P: Možete li nam opisati svoj put od izbora medicine do povezivanja medicine s umjetnošću i kreativnim terapijama? Što vas je privuklo medicini?

O: Što me privuklo medicini? Vjerojatno nešto duboko usađeno, a to je želja da pomognem što više mogu, ako mogu. Moj otac je liječnik, pa sam se od malih nogu upoznavała ne samo s bolnicama, pacijentima i liječnicima, nego i s velikom količinom medicinske literature, te količinom discipline i odgovornošću koje liječnički poziv zahtijeva. Kao dijete sam sate provodila listajući tatine medicinske knjige i gledajući slike. Fascinirao me anatomske atlas Franka H. Nettera, liječnika koji je svojom rukom ilustrirao cijelu ljudsku anatomiju s preko 20.000 originalnih crteža!

Duboko u sebi uvijek sam bila kreativac i moj način ekspresije bio je crtanje, ples i slikanje. Lakše sam se izražavala kroz stripove koje sam sama crtala nego verbalno. Čak sam i klasičnu gitaru svirala. Ne osobito vješto, doduše, ali – jesam. Međutim, u vrijeme komunizma, kad sam upisivala studij, izbor kreativnog zanimanja smatrao se „nesigurnim“. Medicinu sam vidjela kao nešto univerzalno, intelektualno zanimljivo i svugdje priznato. Imala sam samo 18 godina kad sam upisala medicinu, a 23 kad sam diplomirala. Danas, s vremenskim odmakom, mogu vidjeti koliko toga nisam znala i koliko je teško tako rano u životu donijeti odluku o profesionalnom pozivu. Tijekom studija često sam kompleksne uzročno-posljedične odnose u ljudskom tijelu pamtila kroz vizualizaciju – pretvarajući apstraktne pojmove u slike, priče i crteže. Kada nešto čitam, slike se spontano pojavljuju, a ja ih nastojim prenijeti na papir, koji put jednostavnim crtežom, a koji puta u svim bojama i oblicima. Ovo sve je vjerojatno bila podloga da reagiram na mogućnost koja mi se pružila puno godina kasnije da povežem ono što istinski jesam – kreativac – s onim nečim što sam naučila biti – disciplinirani medicinski profesionalac.

P: Kako i kada se to dogodilo?

O: Godine 2003. prestala sam se baviti kliničkom dermatologijom i odselila u Boston. Tamo sam dobila ponudu za po-

sao direktorice međunarodne telemedicine, koju mi je ponudio moj bivši profesor s Harvarda. Spletom okolnosti, zbog posla mog tadašnjeg supruga, preselili smo se u Cleveland i tamo se zaposlili. Željela sam raditi isto što sam trebala raditi u Bostonu – pomagati ljudima koji nisu fizički u mogućnosti dobiti drugo mišljenje najboljih klinika u SAD-u, kako bi preko telemedicine uspiju doći do stručnjaka. Postala sam direktorica međunarodnog e-zdravlja na Klinici Cleveland i izravno izvještavala direktor informacijskih tehnologija (Chief Information Officer, CIO).

Moj zadatak bio je doprinijeti razvoju softvera i operativnog plana za međunarodne pacijente koji pristupaju Klinici Cleveland online, u potrazi za drugim mišljenjem i planiraju dolazak. Kako bih razumjela potrebe pacijenata, provodila sam puno vremena s njima i njihovim obiteljima. I odjednom mi se otvorio novi svijet, koji je do tada, kao liječnici i izvršnoj direktorici u velikim institucijama, bio nedovoljno vidljiv: svi ti ljudi koji na kraju dođu u bolnicu, pogotovo kad ne žive u gradu u kojem se bolnica nalazi, provode najmanje 5–7 dana u bolnici ili oko nje, a koji puta tjedne i mjesece. Većina tih pacijenata dolazi s jednim ili više članova obitelji. Kad sam to pretvorila u brojke i statistiku, shvatila sam da postoji paralelni svijet koji itekako treba emotivnu podršku, a sustav bolnica je subkapacitiran da taj segment pokrije.

Što rade svi ti ljudi dok čekaju? Kako provode dane? Gdje im idu misli? Kako se osjećaju? Ima li nešto što im možemo ponuditi da im olakšamo sate i sate čekanja? Kako da pacijentima, obitelji i posjetiteljima uljepšamo to dragocjeno i intenzivno vrijeme koje im je možda zadnje koje će provesti zajedno?

Provodeći vrijeme s tim ljudima, osjećala sam doslovce što oni osjećaju. Bila sam u „njihovim cipelama“. Empatija više nije bila samo riječ ili moralni kompas, postala je moj indikator uspjeha u tome kako liječimo ljude kao cjelovite osobe, a ne samo njihovo tijelo. Dok ne prihvatimo činjenicu da uspjeh liječenja ovisi ne samo o objektivnim laboratorijskim nalazima, nego i o subjektivnom iskustvu svih nas koji se nalazimo u okolnostima bolesti i neizvjesnosti njezina ishoda, ne možemo govoriti o istinskom iscjeljenju (healing). Proces iscjeljenja uključuje um, duh i tijelo, zahtijeva holistički pristup.

S područja zdravstvene informatike sam se potpuno predano prebacila na istraživanje dostupnih podataka o korisnicima usluge, te sam u suradnji s kolegama iz međunarodnog centra napravila anketu na osam jezika kako bismo dobili podatke o njihovim stvarnim potrebama. Budući da je umjetnost za mene esencijalni dio ljudskog postojanja, jedno od pitanja koje sam ubacila bilo je: Želite li sudjelovati u umjetničkim aktivnostima za vrijeme boravka u bolnici? Podaci koje smo dobili bili su, za to vrijeme, iznenađujući: većina ispitanika je odgovorila potvrdno.

Naoružana povratnim informacijama ankete, krenula sam u inventuru svih programa koje je Klinika Cleveland tada radila, a moglo se povezati s umjetnošću. Kontaktirala sam kolege koji su se time već bavili i formirala interdisciplinarni odbor. Pronašla sam bolnice u SAD-u koje su imale razvijene programe umjetnosti i medicine te sam ih povezala s tadašnjim pokretom iskustva pacijenata (Patient Experience Movement). Novi model predstavila sam tadašnjem izvršnom direktoru Klinike Cleveland, Tobyju Cosgroveu. Program je odobren i financiran, a ja sam imenovana izvršnom direktoricom. I tako je sve krenulo.

P: Opišite nam svoju viziju umjetnosti integrirane u medicinu?

O: Usvajanje sustavnog, znanstveno utemeljenog modela u kojem se svi oblici umjetnosti i kreativnih ekspresija koriste kao preventivna i terapijska praksa, dostupna duž cijele putanje zdravstvene skrbi, a u svrhu unapređenja kognitivnog, fizičkog i emocionalnog zdravlja.

P: Imate li savjet za hrvatske art terapeute i medicinske djelatnike u kako postaviti dobre temelje za suradnju i zajednički rast s obzirom da je u Hrvatskoj ova suradnja na samom početku?

O: Prvi koraci su podizanje svijesti, detaljno mapiranje svih već aktivnih sudionika te popis zainteresiranih dionika i postojećih aktivnosti. Često je problem

nepostojanje platforme koja povezuje sve zainteresirane sudionike i nedostatak financiranja. Bitno je pronaći suradnike u oba sustava te vođe koji će te sustave predstavljati i međusobno komunicirati i stvoriti suradnju između ministarstava unutar hrvatske vlade koji će se uključiti u stvaranje strategije. Obično se nakon dobro organiziranih radnih sastanaka odrede manji pilot-projekti (quick-wins) kako bi sa ispitao interes i strateški postavili temelji za daljnji razvoj. Ključne točke promjene (tzv. Leverage points) će vjerojatno biti promjena cilja zdravstvenog sustava prema prevenciji i kvaliteti života, prilagodba pravila financiranja i referiranja (upućivanja), te uspostava kontinuirane evaluacije i jasnih mjerila ishoda s dokazima učinka ove inovacije

P: Projekt umjetnosti i zdravlja koji ste inicirali i pomogli izgraditi unutar Instituta za umjetnost i medicinu u Klinici Cleveland, jedan je od najvećih u SADu. Da li se kreativne terapije prakticiraju unutar Klinike kao dio generalne ponude? Kako funkcionira?

O: U vrijeme kad sam ja vodila Institut za umjetnost i medicinu, uveli smo art i muzikoterapiju u sustav EPIC (Electronic Medical Records), gdje je medicinsko osoblje moglo naručiti art terapiju, a terapeuti unositi medicinsku evidenciju. Kreativni terapeuti su bili sastavni dio medicinskih timova. Na početku nije bilo jednostavno, ali s prvim rezultatima

došlo je i povjerenje institucije. Pacijenti koji su imali potrebu za kreativnom ekspresijom su najčešće dolazili s odjela palijativne skrbi, odjela za transplantaciju te pedijatrijskog odjela. S vremenom se program proširio na sve pacijente i, na kraju, i na same djelatnike bolnice u svrhu prevencije sagorijevanja kao dio wellness programa bolnice.

Institut je imao nekoliko osnovnih jedinica: art terapija, muzikoterapija, kolekcija vizualne umjetnosti, izvedbene umjetnosti te edukacija i istraživanje. Na svakoj od ovih jedinica radilo se sustavno, svaka jedinica je imala voditelja, a cijeli tim, koji je rastao zajedno s programom, sastajao se jednom tjedno.

Izdvojila bih program koji se organski razvio kao dio ponude u segmentu izvedbenih umjetnosti, a to su bili nastupi liječnika koji su ujedno glazbenici. Moram naglasiti da bez podrške s „vrha“ ovakvi programi teško opstaju jer bolnici ne donose direktan profit. Program sada provodi art terapeutica dr. Tammy Shella na Cleveland Clinic-u Klinici, koju sam ja napustila prije 10 godina

P: U Klinici Cleveland radili ste istraživanje o stavu medicinskog osoblja prema primjeni umjetnosti i kreativnih terapija u medicini. Kakvi su rezultati?

O: To istraživanje je bila unutarnja anketa koji je radio marketinški tim na našu zamolbu i rezultati nisu objavljeni jer se nije radilo o znanstvenom radu.

Ono što smo time dobili je dokaz da je većina liječnika koja je odgovorila na naš upitnik bila zainteresirana za područje i smatrala je da može doprinijeti zdravlju i pacijenata i djelatnika bolnice. Upitnik je također pokazao koje grane umjetnosti zanimaju medicinsko osoblje. Dominirale su glazba, likovna umjetnost i fotografija.

P: Možete li nam reći nešto više o Artocene koji ste utemeljili i kojem ste direktorica?

O: Artocene je društvo registrirano u UK, a bavi se savjetovanjem i razvojem platforme za umjetnost i medicinu. Artocene nudi strateško savjetovanje na svjetskoj razini i vodstvo za stvaranje ove inovativne intersekcije; sustavno uvođenje umjetnosti u zdravstvene ustanove, pripremanje kulturnih ustanova za provođenje programa za zdravlje, oblikovanje programa, izgradnju timova i podizanje kapaciteta oba sektora.

P: Artocene je razvio inovativnu digitalnu platformu za art terapiju 2021. Možete li nam reći kako funkcionira, kakva su iskustva korisnika?

O: Prvu verziju platforme smo razvili 2020. godine, a imala je sljedeće komponente: integriranu audiovizualnu komunikaciju art terapeuta s klijentom, sigurno pohranjivanje podataka sesije, integrirane digitalne alate (kolaže, boje, slike itd.). Platformu smo testirali sa 26 terapeuta i imali preko 200 sesija. Potražnja je bila osobito visoka zbog

koincidencije s pandemijom Covid-19. Suradnici su bili najbolji art terapeuti iz UK-a, SAD-a i drugih zemalja, uključujući i predsjednice strukovnih organizacija. Puno toga smo naučili te smo na temelju tih znanja započeli razvoj druge verzije, koja proširuje grupu pružatelja usluga s art terapeuta, na druge kreativne prakse.

P: Kako integracija kreativnih terapija može pomoći unutar javnog zdravstva? Kako kreativnost i kreativne terapije mogu pomoći osobi, trenutno pacijentu, u nošenju s procesom liječenja?

O: U kontekstu javnog zdravstva, integracija umjetnosti i kreativnih terapija pomaže jačanju emocionalne otpornosti zajednice, prevenciji bolesti i humanizaciji javne skrbi. Umjetnost i umjetničke aktivnosti djeluju na rasterećenje stresa, povezanost, smanjenje usamljenost te daju smisao. Izuzetno je važno što omogućuju da svaki pojedinac aktivno sudjeluje u vlastitom zdravlju. Sve ovo uz relativno niske troškove i široku primjenjivost.

Unutar šireg okvira, spomenula bih socijalno upućivanje, koje predstavlja strukturalni mehanizam kojim se osobe iz zdravstvenog sustava upućuju na kreativne, kulturne, sportske i druge zajedničke aktivnosti, čime se adresiraju tzv. socijalne determinante zdravlja.

Što to znači i zašto je to važno? Oko 70–80 % razloga zbog kojih se ljudi obraćaju zdravstvenom sustavu proizlazi iz socijalnih, emocionalnih i životnih

okolnosti koje ne zahtijevaju primarno liječenje medikamentima, već šire, nemedicinske intervencije. Iz ovog podatka možemo zaključiti da klasična zdravstvena skrb doprinosi oko 10–20 %, dok ostatak otpada na genetiku i okoliš.

Upravo zbog tog omjera, intervencije koje djeluju na socijalne, kulturne, emocionalne i čimbenike u zajednici, uključujući umjetnost i kreativne pristupe, imaju veliki potencijal za poboljšanje zdravlja populacije.

P: Što vidite kao viši cilj polja djelovanja koje ste izabrali (ili je ono izabralo vas..) i gdje vidite budućnost ove uvijek-suvremene, ponekad kontroverzne interpolacije umjetnosti i zdravlja, duboko značajnih aspekata života koji se isprepliću od samih početaka civilizacije?

O: Nitko ne smatra upitnim postojanje bolnice jer liječe ljudsko tijelo. Nitko isto tako ne smatra upitnim postojanje muzeja ili koncertnih hala ili knjižnica jer liječe dušu i um. Isto tako, svatko će potvrditi da smo mi ljudi tijelo, um i duša, zar ne? Zašto se onda integracija bolnice i umjetnosti smatra upitnom?

Viši cilj polja umjetnosti i zdravlja je obnoviti cjelovitost čovjeka u sustavima koji su postali preuski, prebrzi i previše usmjereni na simptome, a premalo na smisao, odnos i naš urođeni kapacitet za oporavak i iscjeljenje. Umjetnost ovdje nije samo ukras i zabava nego dar koji

nam omogućuje empatiju i uzdiže razinu svijesti. Za sve to potrebna je temeljna transformacija zdravstvenih sustava. Čovjek je složeno biološko, mentalno i socijalno biće. Kreativnost i umjetnost djeluju na svim razinama – odnosa, svijesti, identiteta, koherencije uma i tijela. Znanost potvrđuje da ritam, frekvencija, vibracija, valne duljine i energija imaju puno veću važnost u liječenju nego što se do sada o tome govorilo. Postoje grane koje povezujemo s učinkom umjetnosti na zdravlje kao što je neuroimunologija i neuroestetika.

U skoroj budućnosti medicina će se sve više oslanjati na područje fizike i kvantne biologije. Kontroverze tu nema. Ona će nestati onog trena kad nam tehnologija omogući da mjerimo ono što je trenutno nemjerljivo. A do tada, moramo nastaviti vjerovati u intuiciju i osvrnuti se na ono što su najveći znanstvenici i mislioci u povijesti rekli o umjetnosti: Victor Frankl da je temelj psihičke otpornosti, Nietzsche temeljna životna snaga i način nadilaženja boli, Platon ju je smatrao moćnim načinom za oblikovanje duše i društva, a Aristotel, koji je uveo pojam katarze u umjetnosti kao načina emocionalnog čišćenja.

Transfer: Najljepša hvala na dijeljenju vaših iskustava i znanja. Hvala na doprinosu kreativnim terapijama, prihvatanju i zajedničkom rastu obaju grana! Želimo vam puno uspjeha na vašem profesionalnom i životnom putu.